

BOOK REVIEW / NIRXANDINA PIRTÛKAN STRANÊN ARŞÎVA RADYOYA ERÎVANÊ

Cewad Merwanî, (Berhevkar), 2020, Stenbol, Kurdisches Musik-und Kulturerbe e.
V (KMK) & Deutsche Kurdishche Kultur Institut (DKKI), 4 Cild, 3250 rûpel.

Necat KESKÎN*

Article Type: Book Review / Nirxandina Pirtûkan
Received // Hatîn: 24.03.2021
Accepted // Pejirandin: 26.03.2021
Published // Weşandin: 30.04.2021
Pages // Rûpel: 267-271

This work is licensed under the Creative Commons
Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atîf: Merwanî, Cewad. Review of “Stranên Arşîva Radyoya Erîvanê” by Necat Keskin, *Kurdiname*, no. 4, p.267-271

“Guhdarên Ezîz! Yêrêvan xeber dide...”

Weşanên kurdî yên Radyoya Erîvanê her şev bi van gotinan dest pê dikir. Pêşî hinek nûçe û piştê jî kilamên kurdî. Di tariya şevê de dibû ronahiyek bo guhdaran.

Beşa Kurdî ya Radyoya Erîvanê di sala 1955an de tê damezrandin. Heta sala 1957an jî weşana testê dike ku di vê maweyê de weşan tenê 10 deqîqe ye. Piştî 1957an êdî ew dest bi weşana asayî dike û maweya weşanê jî hin bi hin zêde dibe heta ku digihe saetek û nîvê. Di vê maweyê de bêguman ji bilî stranên/kilaman nûçe û şano jî hebûn, lê ya ku di bîra kurda ya civakî de maye “klamên kurdî” ne.

Radyoya Erîvanê di jiyana kurdan de xwedî cihekî girîng e, bi taybetî jî ji bo kurdên Tirkîyeyê û herwiha yên Suriyeyê. Mirov li kîjan derî yên berê bixe, an jî bi kîjan kesên temendirêj re biaxive ku bi awayekî têkildarî çand, ziman, edebiyat û muzîka kurdî ne, Radyoya Erîvanê di nav axaftinê de derbas dibe. Weşanên radyoyê di demeke wisa de dest pê kirin ku ji hêla kurd û kurdî ve pel ji cihê xwe ne dilebitî. Dema destpêkirina weşanên kurdî yên radyoyê jî di nav de, ji zûde bû bêdengiyek di nav kurdan de hebû; ziman qedexe, tevger sist bûn. Di rewşeke wisa de weşanên radyoyê dest pê kirin. Bi rêya radyoyê kurdan ne tenê kilamên xwe, lêbelê nûçeyên derdorê jî bi zimanê xwe guhdar dikirin. Dîsa bi stran û nûçeyan haya wan ji tevgera Mele Mistefa Barzanî çêdibû ku careke din ew perdeya xewê ji ser kurdan radikir û hêvî dixist dilê wan. Loma wek li jor jî hat gotin ew ronahiyek bû di nav tariya şevê de; bînavdanek bû ji bo kurdan ku bi hesret her roj heta dema weşanê li benda wê bûn.

Wek amaje pê hat kirin di radyoyê de ne tenê stran hebûn; lê ya ku derket pêş, ya ku di bîra kurdan de ma ew “kilam” bûn. Di vê çarçoveyê de jî, radyo ne ji bo ku stranên kurdî tê de hatine gotin girîng e; ew di heman demê de bûye cihekî parastina stranên kurdî; bûye parêzgeha stranên gelêrî yên kurdî û bi vî awayî jî zimanê kurdî. Û îro her kesekî ku behsa

* Doç. Dr., Doc. Dr. Zanîngeha Mardin Artuklu- TYDE- Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Post-Doc. Research Fellow- Center for World Music/Universität Hildesheim, necatkeskin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0884-1309>.

muzîka kurdî dike an jî bike, di nav gotinên wî de Radyoya Erîvanê derbas dibe. Loma ew îro dikare wek “kanon”a muzîka kurdî jî bê nirxandin.

Di vê arşîva girîng a muzîka kurdî de, li gorî Têmûrê Xelîl ku bavê wî Xelîlê Çaçan Muradov ji 1957an heta 1981ê rêveberiya radyoyê kiriye û ew bixwe jî kedkarekî radyoyê ye, bi temamî 1700 kilam û 41 pîes-şano yên kurdî hatine tomarkirin.

Bêguman ev stran ji hêla kurdan ve li gelek cihan hatine guhdarkirin, gelek jê anonîm in, gelek stranbêjên din jî ev stran gotine, hinek ji wan wek albûm hatine weşandin lê heta niha bi awayekî giştî nehatibûn komkirin û belavkirin. Niha êdî li ber me xebateke bi vî rengî heye: *Stranên Arşîva Radyoya Erîvanê*.

Ev xebata ku ji 4 cildan pêk tê li gel DVDyeke ku hemû stran tê de cih digirin ji aliyê *Deutsche Kurdishche KulturInstitut* (DKKI) û *Kurdisches Musik-und Kulturerbe e.V* (KMK) hatiye weşandin ku her du sazî jî da van salên dawî de hatine damezirandin. Bi tevahî 915 stranên ji nêzîkî 160 stranbêj/dengbêjan di vê xebatê de cih digirin ku ji 4 cild û 3250 rûpelan pêk tê. Stranên di nav xebatê de di heman demê de li ser qenala Youtube ya *DeutscheKurdishche KulturInstitut* (DKKI) hatine weşandin û ji wir jî dikarin bêt guhdarîkirin. Ango wan hem bi rêya çapê û hem jî bi rêya dijîtal ev stran gihandine guhdaran. Wekî tê xuyakirin ev ne temamê arşîva radyoyê ye û ne jî hemû stranên arşîvê ne, lê dîsa jî bi qewareya xwe û bi stranên di nav de xebateke girîng e. Di xebatê de herwiha notayên stranan û meqamên wan jî hatine dayîn ku ev jî bo muzîkjen û herwiha ji bo kesên li ser muzîka kurdî dixebitin tişteki sûdewer e.

Cewad Merwanî ku bixwe muzîkjen e û ji salên 1990î ve li Almanyayê dijî, ev arşîv berhev kiriye. Li gor gotinên wî ji salên 1980yî ve ew stranên kurdî li cem xwe kom dike. Sala 1995an Merwanî diçe Ermenîstanê û li wir wan dengbêj û stranbêjên radyoyê dibîne û wan stranan kom dike. Merwanî, hinek ji van stranên ku di maweya çendîn salan de kom kirine bi navê *Kilam û Stranên Kurdî* (Avesta, 2010) û yên Erîvanê jî bi navê *Stranên Rîtmîk ên Radyoya Erîvanê* (Aram, 2016) dide çapkirin. Ev, herwiha di her du cildên xebata navborî ya bi navê *Stranên Arşîva Radyoya Erîvanê* (2020) de jî cih digirin.

Herçiqasî li ser bergên pirtûkê navê Cewad Merwanî hebe jî (wek berhevkar), di nava rûpelên xebatê de xuya dibe ku ev xebateke hevpar a çend kesan e; berhevkarin û deşifrasîyona stranan Cewad Merwanî; kontrol, sererastkirina notayan û analîza stranan Weysel Warli; nivîsandina notayan jî Şiyar Ayaz û Evren Koç kiriye. Loma ne tenê xwedî qewareyeke mezin e lê xuya dibe ku di heman demê de jî bi kedeke mezin ya komekê û wekî ku ji beşa “spasî”yê jî tê derxistin bi alîkariya gelek kesan hatiye amadekirin. Lêbelê li gel qewareya xwe û keda ku ji bo amadekirinê hatiye serifandin, gelek kêmasiyên vê xebatê jî hene. Di serî de jî sazkirina pirtûkê ango metodolojî derdikeve pêşberî me.

Rast e, xebat ne xebateke akademîk e û tu îdîaya wê ya wisa jî tune ye, lê ji ber ku bi “arşîv”ê ve girêdayî ye û li ser “arşîv”ekê hatiye amadekirin, bivênevê ji sazkirina pirtûkê heta dabeşkirina beşan û diyarkirina çavkaniyan divê hinek xal li ber çawan hatiba girtin. Di xebata berdest de çî awayê nivîsan be; çî polînkirina stranan û sazkirina beşan be, ev kêmasî an jî tunebûna metodolojîyê gelekî zelal xuya dibe. Ev yek jî dide xuyakirin ku xebatên bi vî rengî yên bi arşîvê re girêdayî divê bi rêbazeke zanistî bêt lidarxistin; birêvebirin, qet nebe di bin siya zanistê de bêt kirin. Wekî din eger mirov ji serî de li xebatê binêre;

Ji naverokê tê xuyakirin ku di xebatê de piştî beşên “spasî”, “Radyoya Erîvanê”, “pêşgotin”, “çanda devkî”, “ferhengok”ê stranbêjên di radyoyê de stran gotine li gorî alfabe-yê hatine rêzkirin. Lê di metnê de navê stranan li pêş e û ev yek jî ji bo lêgerînê/xwendinê hinekî astengiyê derdixê meydanê. Navê stranbêj û stranên ku gotine li pey hev bihatana rêzkirin di naverokê de an jî berî her “beş”a stranbêjekî/ê navên stranbêj bi tîpên gir bihatana nivîsîn dê xwendin û şopandina xebatê jî hêsantir bûya. Herwiha derbarê wan stranbêjan çend agahiyên kurt jî hebûna dê xebat bêhtir birêkûpêk xuya bikira û dê xwendevan bêhtir jê sûd wergirtiba.

Di xebateke bi vî rengî de bi kurtasî be jî divê derbarê Radyoya Erîvanê hinek agahî bihatana dayîn, lê ji dêlva wê, di beşa bi heman navî de em tenê rastî rûpelekî tên ku ew jî ji bîranînên siyasetmedarekî pêk tê. Li ser dîroka Radyoya Erîvanê, derbarê pêvajoya tê de derbasbûyî û arşîva wê “destpêk”ek di xebatê de cih bigirta dê gelekî baş bûya. Herwiha mirov di xebateke wisa de hêvî dike ku nêrînên wan kesan jî hebin ku tekildarî mijarê ne, di vê qonaxê re derbas bûne, di radyoyê de kar kirine. Di nav şert û mercên îroyîn de têkilîdanîna bi van kesayetiyên tekildar re ne tiştêkî gelekî zehmet e. Loma nebûna agahiyên bi vî rengî kêmasiyeke mezin e bo xebatê.

Kêmbûna agahiyan di beşên din de jî xuya dibe. Di “pêşgotin”ê de mirov dixwaze hinekî “çîrok”a xebatê bibîne.¹ Gelek pirsên girîng bêbersiv mane di xebatê de. Pirsên wek; “ev xebat çawa hatiye kirin, astengî çibûn, arşîv çawa hatiye berhevkerin; hinek daneyên hejmarî mîna çend stran/stranbêj tê de cih digirin (hejmarên li jor ji nûçe û danasînên derbarê xebatê hatine wergirtin); çima ev şêwaza sazkerinê hatiye bikaranîn?” bo xebateke bi vî rengî girîng in û divê di xebatên wisa de cih bigirin ku lêkolîner jî bikaribin jê sûd wergirin.

Piştî “pêşgotin”ê jî beşa “çanda devkî” cih digire ku di tevahiya xebatê de wekî metin beşa herî dirêj e. Ev beş jî di nav xwe de tevlihev e û ne birêkûpêk e. Di serî de sernav û naverok li hev nehate; herçiqasî navê sernavê beşê “çanda devkî” ye jî, di naverokê de agahiyên derbarê meqam û ûsilên muzîka kurdî cih digirin. Wekî li jorê jî hatibû gotin ev ne xebateke akademîk e, lê dîsa jî divê îfade û îdîa pala xwe bidin hinek çavkaniyên ku xwîner an jî kesên bixwazin ji xebatê sûd wergirin bi hesanî bikaribin bişopînin. Navên hinek kes û xebatan derbas dibe, lêbelê bêtir kunyeya wan xebatan ne mimkûn e mirov bikaribe wan bişopîne; peyda bike û ya herî girîng îdîayên di xebatê de kontrol bike. Wek mînak; bi giştî stranên arşîva Radyoya Erîvanê, di xebatê de bi du beşan hatine tesnîfkirin. *Stranên ritmîk* û *stranên serbest*. Li gorî nivîskarê/n (kî ye/ne, ne diyar e!) beşa “çanda devkî” ev dabeşkirin jî ji salên 1600î ve tê bikaranîn (?). Lê ev îdia bingeha xwe ji kîjan xebat û lêkolînan distîne, ne diyar e! Herwiha, bi dabeşkerinê ve tekildar, di berdewamiya beşê de tê gotin ku sê cureyên muzîka kurdî hene: Bipîvan, bêtîvan û ritma sist (cild 1, r. 25-26). Ev jî nakokiyêke bi dabeşkirina pêşî re derdixê meydanê. Ji aliyê îdîa û îfadeyên hatine bikaranîn û çavkaniyan ve beş bi giştî bi vî rengî ye ku kêmasiyeke mezin e.

Xebat bi tevahî, wekî hat gotin, ji 4 cildan pêk tê. Di her du cildên pêşî de (1-2) *stranên ritmîk* û di her duyên dawî de jî *stranên serbest* (3-4) tevî notayên stranan cih digirin. Cildên 1 û 2yan jixwe xebata bi navê *Stranên Ritmîk ên Radyoya Erîvanê ne* (Aram, 2016). Tiştê hatiye zêdekirin ew e ku di vê xebatê de di heman demê de meqamên stranan jî hatine nivîsîn.

¹ Di maweya nivîsandina vê nixandinê de di medyaya civakî de hinek gotegot û tawanbarî derbarî “bidestxistina” vê arşîvê li ber çavan ketin. Bi giştî jî li hember entîtûya ku ev karê weşanê hilgirtiyê ser xwe (DKKI). Ev yek careke din dide xuyakirin bê ev xal, ango “çîrok”a berhevkerin û çapkirina “arşîv”ê çiqasî girîng e. (nk).

Vê dûbarebûnê di çapê de jî xwe diyar kiriye, lewma di cilda 3yemîn de wek ku xebateke din e dîsa “spasî”, “pêşgotin”, “çanda devkî” cih girtiye. Diviyabû ev agahî, dubarekirina xebateke din, di serî de bihata îfadekirin.

Gava mirov li stranan dinêre dibîne ku di radyoyê de ne tenê stranên gelêrî, di heman demê de -herçiqasî wek hejmar kêr bin jî- stranên girêdayî rewşê, stranên ku pesnê desthilatdariya demê an jî ideolojiya demê jî dikin di nav arşîva Radyoya Erîvanê de hene. Ew jî îhtimaleke mezin ji hêla hinek kesan ve hatine nivîsîn. Gelo ev stran kengî hatine nivîsîn/gotin? Nivîskarê van stranan kî bûye? Awaz a kê/î bûye? Li gel ku navê stranê, stranbêj, ûsila stranê, meqamê stranê hatiye nivîsîn; ev agahiyên din ên derbarê dîrok, nivîskar û awazdanerên stranan di xebatê de tune ne ku ji bo lêkolîneke li ser stranan girîng in. Hinek mînak hene mirov tenê dikare texmîn bike bê di kîjan demê de hatine nivîsîn, wek strana “Sazbendê Kurda” (cild 2; r.303) ku di nav de “*De lêxin lêxin lêxin, lawino lêxin xirpanî/ Dengê xweş va bistrên, bipesinin Barzanî*” derbas dibe. Loma derbarê stranan hinek agahiyên kurt jî (wekî stran gelêrî ye an na? Nivîskar, awazdaner, dîrok hwd.) di xebatê de cih bigirtana dê rengê xebatê jî hinekî biguheriya. Herweha hinek stran jî nîvco mane, wek “keçikno” (cild 2, r. 61). Bêguman dikarîbûn van stranan ji kesên di radyoyê de xebitîne bipirsîn û gotinên wan bi vî awayî temam bikin.

Wekî encam dikare bê gotin ku ev xebata ji 4 cild, 3250 rûpel û ji nota û metnên 915 stranan pêk tê, ji bo muzîkjenan û ji bo kesên ku bixwazin li ser muzîkê analîzeke muzîkal bikin jî sûdewer e. Lêbelê di heman demê de wekî li jorê jî hat îfadekirin gelek kêmasiyan jî vedihewîne. Ev kêmasî jî didin xuyakirin ku divê xebatên bi vî rengî di bin şewra zanistî û bi metodolojiyê zanistî bîn birêvebirin û amadekirin; wê demê hem ji bo muzîka kurdî û hem jî bo xebatên arşîvên kurdî dê bêhtir sûdewer bin. Hêvî ew e ku di pêşerojê de xebatên têkildarî “arşîv”an û loma girîng, bêhtir birêkûpêk, bi rêbazeke akademîk an bi şewreke zanistî û berfireh bîn kirin.

